

Türkiye’de Ara Rejimler ve İşinsanları

Interim Regimes and Businesspeople in Türkiye

Haluk ALKAN*

ÖZ

Askeri rejimler ile işinsanları ve ekonomi politikaları arasındaki ilişki literatürde farklı açılardan ele alınmıştır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak darbeler ile ekonomik büyüme ve istikrar arasındaki uzun ve orta dönemdeki ilişkileri inceleyen araştırmalardır. Türkiye, darbe dönemlerinin kısa süreli olması ile diğer birçok ülke örneğinden ayrılmaktadır. Bununla birlikte ara rejimlerin Türkiye’de ekonomi politikaları ve işinsanlarını temsil eden temel aktörler üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Makale Türkiye’de ara rejim dönemlerinin işinsanlarının temsil yapısı ve davranış eğilimleri üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle ilgili literatür taranarak analiz parametreleri belirlenmekte, ikinci olarak 1961-1965; 1971-1973 ve 1980-1983 dönemleri temelinde Türkiye’de ara rejimler ve işinsanları arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Çalışmada daha sonra askeri rejim dönemlerinde geliştirilen politikaların, yasal düzenlemelerin ve yeni kurumların sektörel düzeyde işinsanı örgütleri üzerindeki uzun dönemli etkileri analiz edilmektedir. Makalenin sonuç bölümünde ulaşılan bulgular tartışılmaktadır. **Anahtar Kelimeler:** Askeri Darbe, Ara Rejim, İşinsanları Örgütleri, Türkiye Siyaseti, Çıkar Temsili

ABSTRACT

The relationship between military regimes, businesspeople, and economic policies has been analyzed from various perspectives in the literature. These studies have primarily examined the relationship between coups and economic growth and stability over the long and medium terms. Türkiye stands out from many other countries due to the relatively short duration of its coup periods. Nevertheless, interim regimes have left lasting effects on the economic policies and key actors representing businesspeople in Türkiye. This article seeks to identify the effects of interim regime periods on the representational structure and behavioral tendencies of businesspeople in Türkiye. To achieve this, the article first reviews the relevant literature and establishes the parameters of the analysis. It then analyzes the relationships between interim regimes and businesspeople in

*Prof. Dr., (Emekli) İstanbul Üniversitesi,
İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: H.A. 0000-0002-0513-3051

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Haluk Alkan,
(Emekli) İstanbul Üniversitesi, İktisat
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: h.alkan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 22.05.2024
Kabul/Accepted: 11.10.2024

Atıf/Citation: Alkan, Haluk. "Interim
Regimes and Businesspeople in Türkiye."
*Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent
Period Turkish Studies* 46 (2024): 411-437.
<https://doi.org/10.26650/YTA2024-1488047>

Türkiye during the periods of 1961-1965, 1971-1973, and 1980-1983. The study then delves into the long-term effects of policies, legal regulations, and new institutions developed during the military regime periods on business organizations at the sectoral level. The concluding section of the paper discusses the findings.

Keywords: Military Coup, Interim Regime, Business People’s Organizations, Turkish Politics, Interest Representation

Extended Abstract

Academic studies have examined the relationship between coup periods and businesspeople from various perspectives. Most of these studies, authored primarily by economists, have focused on the statistical analysis of the long-term relationship between coups, economic growth, and stability. The literature on this subject highlights the following key points, which this article will consider:

- Coups may arise from economic crises, leading to expectations of economic recovery following the coup. In such cases, the economic policies implemented by the coup regime, the groups it supports, and the actors it includes in the decision-making process become critical.

- A coup that strategically guides the transition to new economic policies has a direct impact on the restructuring and prioritization of economic sectors, subsequently shaping the nature of competition among businesspeople.

-The organizational nature of a coup-whether carried out hierarchically within the chain of command or through collaboration among various military factions-significantly influences the direction of economic policies and the dynamics of competition between business groups.

Meanwhile, the literature on the subject has predominantly relied on research methods utilizing long-term economic data, leading to the conclusion that the effects of military regimes must be evaluated in conjunction with the policies and practices implemented during normal non-coup periods. Compared to regions such as Latin America, the Far East, and even Europe, the relatively short duration of coup periods in Türkiye requires a focused analysis specific to these transitional phases. This study primarily examines the long-term impacts of decisions made and relationships established during these interregnum periods. Additionally, it explores how interim regimes have influenced competition among sectoral groups and organizations, as well as the behavioral tendencies of businesspeople-topics that have been insufficiently explored in the existing literature.

As noted, Türkiye has not experienced prolonged military regimes, with coups instead serving as interim periods aimed at political, social, and economic restoration. However, the strategic policies and institutional changes implemented during interim regimes have had lasting consequences. In Türkiye, coups occurred during periods of significant economic policy shifts, bringing about changes among businesspeople that profoundly influenced sectoral priorities and positioning. For instance, Türkiye adopted an import-substitution industrialization policy following the 1960 coup, while the coup of September 12, 1980, laid the political and socioeconomic groundwork for implementing the January 24, 1980 decisions that facilitated the transition to neoliberal policies. Regulations introduced during the 1960 and 1971 coups significantly affected the representation and authority structures of businesspeople, further deepening divides between industrialist groups and commercial or agricultural groups within the Union of Chambers, the umbrella organization for businesspeople. These developments fostered closer relationships between large industrialists, the military, and the bureaucracy. The Turkish Industry and Business Association (TÜSİAD), representing the country's leading business elites, has consistently advocated for the formation of national consensus governments involving centrist parties during democratic periods. TÜSİAD also supported the appointment of technocrats and bureaucrats in governance. In 1979, TÜSİAD became a prominent voice of opposition to Bülent Ecevit's government, using classified advertisements as part of its counter-propaganda. Similarly, in late 1995, TÜSİAD published newspaper advertisements titled "Çağrı" (Call) to oppose a potential coalition government led by the Welfare Party (RP), openly endorsing a coalition of centrist parties. Meanwhile, commercial and agricultural groups, perceiving themselves as marginalized during the interim regimes, distanced themselves from coup administrations under the umbrella of chamber organizations. Instead, they prioritized cultivating close relationships with center-right political parties, believing this approach would better safeguard their sectoral interests. Meanwhile, commercial and agricultural groups, believing that they had been punished during the interim regimes, distanced themselves from the coup administrations under the umbrella of chamber organizations and gave importance to developing close relations with center-right political parties, as they thought doing so would allow them to protect their sectoral positions more easily.

The divergence observed during the interim regime periods played a crucial role in fostering confrontational tendencies among worker organizations representing various sectors. The punitive and reward policies implemented during these periods further exacerbated the divisions between different business groups, with confrontational

attitudes persisting even under democratic conditions. Interim regimes in Türkiye have significantly influenced numerous areas, including the formation of business organizations, the regulation of competition among business groups, and the shaping of legal frameworks. These interventions disrupted the natural consolidation of business-politics-state relations, as third-party actors frequently intervened. Consequently, this dynamic reinforced confrontational tendencies in both business and political spheres. Moreover, this type of relationship enabled political authorities in Türkiye to more easily implement selective policies targeting business groups during democratic periods.

Giriş: İşinsanları ve Ara Rejimler

Darbe dönemleri ve işinsanları ilişkisini farklı açılardan ele alan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmaların büyük çoğunluğu ekonomistler tarafından kaleme alınan ve ağırlıklı olarak istatistiki uzun vadeli analizlere dayanan darbe – ekonomik büyüme – istikrar ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda, darbelerin ekonomik büyüme ve istikrara olumsuz etkilerde bulunduğu tezi güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ise tersine olumlu bir ilişki bulunmaktadır.¹ Buna karşılık bazı akademisyenler darbelerle ekonomik istikrar arasında yukarıdaki yaklaşımın aksine olumlu bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedirler. Huntington, askeri rejimlerin orta ve uzun vadede ekonomik büyüme için zorunlu olan koşulları ve kurumsal değişimi gerçekleştirmek suretiyle ekonomiyi yönlendirmekte belirleyici olabileceklerini ileri sürmüştür. Mollay ve Olson, Huntington’u destekleyen çalışmalar yapmışlardır.² Yüksek dış borç baskısı altındaki ülkelerde askeri rejimler uluslararası finans kuruluşlarının beklentilerine daha iyi cevap verebilen politikaları hayata geçirebilirler, karşıt ideolojik grupları baskılayarak ortodoks ekonomi politikalarını daha rahat hayata geçirebilirler, güçlü baskı gruplarının engelleyici tutumlarını frenleyebilirler.³ Biglaiser, askeri rejim ekonomik aktörler ilişkisinin şekillenmesinde darbe yönetimindeki otorite ilişkilerinin belirleyici olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre; Şili örneğinde askeri rejim döneminde yaşanan ekonomik başarı, ordu hiyerarşisine hâkim bir liderlik yapısıyla ekonomik reformların hayata geçirmesi ile mümkün olmuş, buna karşılık farklı cuntaların işbirliğine dayalı olarak darbenin gerçekleştirildiği Uruguay’da, farklı çıkar grupları ile işbirliğine yönelmiş cuntacılar nedeniyle tek yönlü stratejik ekonomik kararların alınamaması ekonomide istikrarsızlığa neden olmuştur.⁴ Higgs, farklı olarak güçlü otoriter askeri rejimlerin piyasa aktörlerinin taleplerine karşılık şok kararlar ve

-
- 1 Robert J. Barro, “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, C. 106, S. 2, 1991, s. 437; Klaus Gründler, *Political Stability and Economic Prosperity: Are Coups Bad for Growth?*, Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik: Gender Economics, ZBW - Leibniz Information Centre for Economics, Hamburg 2020, s. 24-41; Christian Bjørnskov, *Coups and Economic Crises*, IFN Working Paper -1449, Stockholm, 2022, s. 19-25.
 - 2 Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, New Haven, 1968, s. 264-343; James M. Malloy, “The Politics of Transition in Latin America”, *Authoritarians and Democrats*, ed. James M. Malloy and Mitchell A. Seligson, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1987, s. 235-258; Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations*, Yale University Press, New Haven, 1982, 81-82.
 - 3 Barbara Stallings, “International Influence on Economic Policy: Debt, Stabilization, and Structural Reform”, *The Politics of Economic Adjustment: International Constraints, Distributive Politics, and the State*, Ed. Haggard and R. Kaufman, Princeton University Press, Princeton, 1992, s. 41-88; Jeffrey A. Frieden, *Debt, Development, and Democracy: Modern Political Economy and Latin America*, Princeton University Press, Princeton, 1992, 116-135.
 - 4 Glen Biglaiser, “Military Regimes, Neoliberal Restructuring, and Economic Development: Reassessing the Chilean Case.” *Studies In Comparative International Development*, C. 34, S. 1, 1999, s.3-26.

benimsenmeyen kurumlar üretmek suretiyle ülke ekonomisinde durgunluğa yol açabileceğini ileri sürmektedir.⁵ Tyne ve Powell darbenin yöneldiği rejim yapısına göre ekonomik aktörler ve ekonomik istikrar ilişkisinin değişebileceğine dikkat çekerek, Paraguay örneğinde katı otoriter rejime karşı yapılan askeri darbenin ekonomide kurumsal temelde ilişkilerin gelişimine olumlu etkide bulunduğu sonucuna ulaşmaktadırlar.⁶ Brezilya örneği üzerine yapılan diğer bir çalışmada darbelerin küresel düzeyde geliştirilen bağımlılık ilişkilerinin bir sonucu gerçekleştiğine dikkat çekilmektedir. Bu ülkede darbeler ordu, bürokrasi, ABD yönetimi ve yerel iş grupları arasındaki dayanışmacı ilişkilerle dayanmaktadır. İşinsanları darbe öncesinde medya, düşünce kuruluşları, bazı sivil toplum örgütlerine mali destek, hükümet karşıtı etkinlikleri finanse etmek suretiyle sürecin içinde yer almakta, darbe sonrasında da ekonomik politikaların geliştirilmesine katkı vermektedirler.⁷

Konuyu Türkiye açısından ele alan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Bakırtaş, Sarı ve Koç, Türkiye’de darbelerin reel gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) üzerinde orta vadede negatif bir etkisinin olduğunu belirlemekte, buna karşılık Türkiye’de Soğuk Savaş dönemi koşullarında gerçekleştirilen 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleri sonrasında yaşanan kısa süreli ekonomik iyileşmenin, bu dönemlerde ülkenin dış kaynak bulma imkânlarının genişlemesi nedeniyle mümkün olduğunun altını çizmektedirler.⁸ Karabelias, Türkiye’nin de içinde bulunduğu Güneydoğu Avrupa ülkelerinde yaşanan darbelerin önemli sonuçlarından birinin bu ülkelerdeki sanayici gruplarla ordu arasında yakın bağların geliştirilmesi olduğunu belirtmektedir.⁹ Türkiye’de ara rejim dönemlerine odaklanmış çalışmalar sınırlı olmakla birlikte işinsanları ile devlet ilişkilerine yönelik özgün çalışmalara da burada değinmek yerinde olacaktır. Robert Bianchi, Türkiye’de işinsanı grupları devlet ilişkilerinin plüralist ve neo-korporatist eğilimler arasında değişik görünüm sergilediğinin altını çizmektedir. Ona göre konjonktürel değişim ve ülkenin sahip bulunduğu tarihsel ve sosyo-ekonomik özelliklerin bir sonucu olarak devlet öncülüğüne dayalı bir korporatist eğilim işinsanları arasında genel kabul görmektedir.¹⁰ Metin

5 Robert Higgs, “Regime Uncertainty: Why the Great Depression Lasted So Long and Why Prosperity Resumed after the War”, *The Independent Review*, C. 1, S. 4, 1997, s. 561-590.

6 Clayton L. Thyne and Jonathan M. Powell, “Coup d’etat or Coup d’Autocracy? How Coups Impact Democratization, 1950–2008”, *Foreign Policy Analysis*, C. 12, S. 2, 2014, s. 1–22.

7 Cynthia Adrielle da Silva Santos, “Alessandra Costa, Corporations and the Brazilian civil-military dictatorship: the editorials of Folha de S. Paulo newspaper from a historical perspective”. *Cad. EBAPE.BR*, C. 20, S. 5, 2022, s. 690.

8 İbrahim Bakirtas, Ramazan Sari and Suleyman Koc, “Coup D’etat and Economic Growth in Turkey: Evidence from ARDL Bounds Testing Procedure”, *Panoeconomicus*, C. 71, S. 1, 2024, s. 71-94.

9 Aktaran Sadık Ünay ve Şerif Dilek, “July 15: Political Economy of a Foiled Coup”, *Insight Turkey*, C. 18, S. 3, 2016, s. 213-214.

10 Bkz. Robert Bianchi, *Interest Groups and Political Development in Turkey*, Princeton Univ. Press, Princeton, 1984.

Heper, plüralizmin gerektirdiği sivil topluma açık hükümet yapısının ve neo-korporatizmin gerektirdiği uyumlu ilişkilerin Türkiye geleneğinde bulunmadığını, bu nedenle devletin yönlendirdiği monist bağların ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici olduğunu ileri sürmektedir.¹¹ Ayşe Buğra, Türkiye’de işinsanı devlet ilişkilerinde devlet müdahalesi alanı ile özel çıkar alanının arasındaki sınırları belirleyen kurumsal ilişki yoksunluğunun devleti ve siyasal otoritelerin belirleyiciliğini öne çıkardığını belirtmektedir.¹² Katırcıoğlu, konuya ekonomik paylaşımında merkez-çevre gerilimi boyutu açısından yaklaşmaktadır. Ekonomide kaynakların dağıtım kanalları büyük ölçüde devlet kontrolündedir. Bu yapı, özellikle ithal ikameci sanayileşme döneminde güçlendirilen büyük firmaların merkeze yerleşmesi, buna karşılık merkezdeki ilişkilerin periferisinde yarışmacı tarzda gelişme gösteren yeni işinsanı gruplarını doğurmakta ve bu iki grup arasındaki gerilim devlet ve işinsanları ilişkilerini şekillendirmektedir.¹³

Özetlenen literatür bu makalede dikkate almamız gereken aşağıdaki hususlara işaret etmektedir:

- Darbeler ekonomik krizlerden beslenebilmekte, böyle bir durumda darbe sonrasında ekonomik iyileşme beklentisi öne çıkabilmektedir. Darbe yönetiminin ürettiği ekonomi politikalarında hangi grupları destekledikleri ve karar sürecine dâhil ettikleri önem kazanmaktadır.
- Darbelerin yeni ekonomik politikalara geçişi yönlendiren stratejik bir rol oynadığı durumlar ekonomik sektörlerin değişimi ve önceliğine doğrudan etki ederek işinsanları arasındaki rekabetin biçimini etkilemektedir.
- Darbenin hiyerarşik (emir komuta zinciri içinde) ya da farklı askeri grupların işbirliği ile gerçekleştirilmiş olması ekonomi politikalarının yönü ve gruplar arasındaki rekabetin niteliğini farklılaştırmaktadır.

Konuya ilişkin literatür ağırlıklı olarak, ekonomik verilere dayalı, orta ve uzun vadeli etkiler üzerine yoğunlaşmakta, dolayısıyla askeri rejimlerle, normal dönemler içinde üretilen politika ve uygulamaların etkileri bir arada değerlendirmektedir. Bilhassa Türkiye gibi ara rejim dönemlerinin, Latin Amerika, Uzak Doğu, hatta Avrupa örnekleri ile kıyaslandığında daha kısa süreli olması, bu dönemlere odaklı analiz yapılmasını

11 Bkz. Metin Heper, “The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey”, *Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience*, Ed. Metin Heper, De Gruyter, New York, 1991, ss. 163-176.

12 Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, Çev. Fikret Adaman, İletişim, İstanbul, İkinci Baskı, 1995, s.308-309.

13 Erol Katırcıoğlu, “Türk ekonomisinde Merkez Çevre Gerilimi”, *Türkiye’de Toplumsal Değişim*, Yeni Yüzyıl, İstanbul, 1995, s.41.

zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle ara rejim dönemlerinde alınan karar ve geliştirilen ilişkilerin uzun dönemli etkileri üzerine yoğunlaşılacaktır. İkinci olarak bu çalışmada ekonomik veri setlerinin uzun dönemli analizi yerine konunun yeterince ele alınmamış bulunan ara rejim dönemlerinde askerler ile ilişkilerde sektörel gruplar ve örgütler arasındaki rekabetin ve işinsanlarının davranış eğilimlerinin şekillenmesindeki etkileri analiz edilecektir.

Çalışma ara rejim dönemlerinde konu ile ilgili birincil kaynaklar ve gazete arşivlerinden elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır. Ayrıca ilgili literatürden yararlanılmaktadır. Bu çerçevede üç ara rejim dönemi, 1960-1965; 1971-1973; 1980-1983, nitel-betimleyici araştırma yöntemi ile incelenmektedir. Elde edilen bulguların sonraki dönemlerdeki yansımalarına da yer yer değinilecektir. Her bir dönemde öncelikle yaşanan süreç ele alınmakta, daha sonra bu dönemlerde kurumsal kararların etkileri, karar ve ilişkilerin işinsanlarının davranışları üzerindeki etkileri belirlenerek, ulaşılan bulgular sonuç kısmında tartışılmaktadır.

1. Ödüllendirme/Cezalandırma Gerilimi Altında Ara Rejim Süreçleri

1.1. 1960 Darbesi: Bürokrasi vs. Odalar

Türkiye’de, 1970’li yılların başlarına kadar işinsanlarının örgütsel temsili kamu kurumu niteliğinde yapılandırılmış oda örgütleri ve odaların bağımlı oldukları üst kurum olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından yerine getirilmiştir.¹⁴ Bu çerçevede 1960 Darbesi dönemin tek örgütlü işinsanı organizasyonu olan Odalar Birliği için zorlu bir sürecin başlangıcı olmuştur. Odalar Birliği yönetiminin DP hükümeti ile yakın ilişki içinde hareket ettiğine inanan asker-sivil bürokrasi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) eliti oda yönetimlerine karşı cezalandırıcı bir tutum içinde olmuşlardır. Milli Birlik Komitesi (MBK) Başkanı Cemal Gürsel tarafından Temmuz ayında açıklanan hükümet programında satır aralarında özellikle ticari gruplara yönelik sert bir politika takip edileceği hissettirilmişti.¹⁵ DP yönetimi ile sıkı bağlar geliştirdiğine inanılan odalar önce katı bir denetim sistemi altına alınmışlardır. Bu doğrultuda oda yönetimlerinin işlemlerini incelemek üzere komiteler oluşturulmuş ve bu komiteler MBK tarafından belirlenen odalarda teftiş ve yönetim görevlerini aynı anda yerine getirmişlerdir. Darbenin ilk günlerinde bu komiteler eliyle odalarda çeşitli yolsuzlukların yapıldığına dair haberler basına sızdırılmış, ancak bu iddialar daha sonra sonuçlandırılmamıştır.

14 Kemal Saybaşı,“Türkiye’de Özel Teşebbüs ve Ekonomi Politikası”, *METU Studies in Development*, S.13, Güz 1976, s. 83.

15 Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınevi, İstanbul,1968, s.475.

Örneğin Ankara Ticaret Odası, “sabıkalı” oda olarak böyle bir komitenin yönetimine verilmiş ve bu komite tarafından basına odadaki suiistimallerin üç milyon liraya ulaştığı yönünde bir açıklama yapılmıştır. Komiteye göre oda, DP yönetimi tarafından genel seçimler sırasında “şahsi servetlere müracaat” vasıtası olarak kullanılmış ve vatan cephesi açılışlarında da aynı şekilde üyelerden para toplanılmıştı.¹⁶ Bu arada görevini siyasal amaçlar doğrultusunda kullanmak suçlamasıyla tutuklananlar içinde dönemin Odalar Birliği başkanı Hayri Terzioğlu da vardı. Terzioğlu ünlü Balmumcu yolcuları arasına dâhil edilmiş, ancak bu tutuklama ve iddialardan somut bir sonuç çıkmamış ve 13 Kasım’da Balmumcu’dan ilk tahliye edilenler arasında yer almıştır.¹⁷

İkinci olarak Ağustos ayında geçici bir kanun çıkartılarak odaların tüm seçilmiş organları feshedilmiştir. Kanunla odalarda delege seçimleri yenilenecek, seçilen delegeler Birlik genel kurulunu oluşturarak yeni yönetimi belirleyeceklerdi. 12. Odalar Birliği Genel Kurulu bu geçici kanunun gölgesi altında yapıldı. CHP ve MBK seçimlerle yakından ilgilendi. Bütün önemli idari görevler CHP’ye yakın olduğu düşünülen isimlere verildi.¹⁸ Seçimler boyunca MBK ve ara rejim hükümeti odalara istenilen kişilerin seçilmesi konusunda tehditkâr bir üslup kullandı. Örneğin İTO seçimlerinden hemen önce odaya ziyaret eden Maliye Bakanı Mehmet Baydur; “Odalar kendilerine kanunlarla verilen vazifeleri yapsalardı, şimdi bu zorluklara maruz kalmazlardı. Oda meslek komiteleri politik organlar değildir. Seçimlerde sadece meslek menfaatini düşünün. Siz, meslek tesanüdünü ahlak prensibi ile bağdaştıramazsanız, hükümet de müdahale eder. İdare heyetine seçilmek bir şey değil, iş orada vazife görmektir” diyordu.¹⁹ Bu azarlayıcı üslup 1960-61 dönemine hâkim tavidir. Genellikle oda yöneticilerince getirilen talepler dinlenmekle beraber, bakanlar ve bürokratlar tarafından bu talepler azarlayıcı ve yönlendirme bir üslupla karşılanmaktaydı.

Ara rejim hükümeti ve yönetim ile yapılan görüşmelerde, işinsanlarına, hükümetin ve MBK’nin otoritesi vurgulanıyor ve nasıl davranmaları gerektiği sık sık hatırlatılıyordu. Örneğin, İzmir Ticaret Odasının servet beyanı konusundaki kanun tasarısı ile ilgili şikâyetlerine, dönemin Ticaret Bakanı şu şekilde cevap veriyordu; “Bu benim kanaatimdir, bu hükümetin kanaatidir, bu aynı zamanda MBK’nin hükümetle müştereken vardığı kanaattir”.²⁰ İşinsanlarını, üzerine düşen görevi bir “vazife şuuru” içinde yapacak

16 “İstanbul Sanayi Odasındaki Suiistimaller 2 Milyar Lira”, *Cumhuriyet* 20 Eylül 1960.

17 “Balmumcudan Dün 74 Tutuklu Tahliye Oldu”, *Akşam* 14 Kasım 1960.

18 Kemali Saybaşı, “Chambers of Commerce and Industry, Political Parties and Governments: A Comparative Analysis of the British and The Turkish Cases”, *METU Studies in Development*, S.11, Spring 1976, s. 127.

19 “Ticaret Bakanı Dün Tacir ve Sanayicinin Dileklerini Dinledi”, *Cumhuriyet* 30 Temmuz 1960.

20 “Vergi Usul kanunlarının Değiştirilmesi İsteniyor”, *Cumhuriyet* 3 Şubat 1961.

toplumsal bir birim olarak gören²¹ dönemin bu hâkim yönetim anlayışı, piyasanın öncelikleri ile ters düşüyordu. Süreçte son söz MBK ve bürokratlara aitti. Örneğin Temsilciler Meclisine iletilen “Bina ve Arazi Vergilerinin Yükseltmesine Dair Kanun” tasarısında ki oranların düşürülmesi için Meclis düzeyinde yapılan girişimler önce başarılı olmuş ve kanun, tasarıdan farklı olarak, önemli indirimler yapılarak kabul edilmişti. Ancak MBK, bürokratların yanında yer alınca, eski oranlar karma komisyon aracılığı ile tekrar Meclise getirilerek istenildiği biçimde kanun metninde yer almaları sağlanmıştır.²²

Odalar Birliği’nin 1962 yılında ithal kotalarını belirleme yetkisinin, bakanlığa devredilmesi bu açıdan önemli bir diğer gelişme oldu. Bu değişiklik, aşağıda ele alınacağı üzere Birlik’in önemli stratejik yetkilerinden birini kaybetmesi anlamına geliyordu. Odalar Birliği ve bağlı odaların talep iletme ve temsil yeteneği de bu dönemde oldukça sınırlanmıştı. Örneğin 1963 yılı içinde odalarla yapılan toplantılarda hükümete iletilen 104 talepten sonuçlandırılanların sayısı 29’u geçmiyordu. Bunların 18’i olumsuz sonuçlanmıştı.²³ 1964 yılında ise hükümete odalar kanalıyla 143 talep iletilmiş, bu taleplerin sadece 35’i olumlu sonuçlanmışken, olumsuz sonuçlananların sayısı 17’de kalmıştı. Rakamlardan anlaşıldığı üzere ağırlıklı olarak talepler askıya alınmıştı.²⁴

Sonuç olarak, toplantılar odalar için ekonomi politikaları üzerinde işinsanlarının sürece katılmalarından çok, hükümet ve bürokratların planlar doğrultusunda özel sektörün kontrol edilmesi amacına hizmet etmiştir. 1963 yılının sonlarından itibaren işinsanları arasında “karanlık odalar”dan yapılan şikâyetler yaygınlaşmıştır.²⁵

1.2. 12 Mart Muhtırası: İşinsanları Arasında Ayrışma

Odalar Birliği, 12 Mart muhtırasının hemen sonrasında, 1960 ara rejimindekine benzer uygulamalara muhatap olmamak amacıyla yönetimde bir dizi değişiklik yaptı. Yeni hükümetle daha rahat çalışacağı düşünülen Raif Onger Birlik başkanlığına getirilirken, Birlik Sekreterliğine ise Sezai Dıblan atandı.²⁶ I. Erim Hükümetinde görev alan Meclis dışından atanmış bakanların ise Odalar Birliğine bakışları pek olumlu değildi. Dolayısıyla, Birlik yönetimindeki değişime rağmen ilişkiler yine gerilim temelinde şekillenmiştir. Ara rejim hükümeti önce Birliğin ithal kotalarını dağıtım yetkisini elinden

21 Cemal Gürsel’in Temmuz 1960’da Odalar Birliği yetkilileri ile yaptığı görüşmede kullandığı ifade; “Devlet Başkanı Dün Tacirlerle Konuştu”, *Cumhuriyet* 5 Temmuz 1960.

22 “Bina ve Arazi Vergileri Kanunu MBK’nin İsteddiği Şekilde Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* 22 Haziran 1961.

23 *İlgili Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Arasında Yapılan Toplantıların Bilançosu*, TOBB, Ankara, 1963.

24 *İlgili Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Arasında Yapılan Önceki Toplantıların Bilançosu*, TOBB, Ankara, 1964.

25 Bu ifade ile hükümet yetkilileri ile bürokratların bir arada çalıştıkları 11-12 kişilik komiteler kastediliyordu.

26 Bianchi, *Interest Groups and Political Development in Turkey*, s. 257.

aldı ve I. Erim Hükümeti döneminde TOBB hemen hiç bir konuda muhatap alınmadı.²⁷ Kota dağıtım yetkisi işinsanları arasında Odalar Birliği'ne güçlü bir konum vermektedir. Bu yetkinin Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na devredilmesi Birliğin konumunun ne olacağına ilişkin sorgulamaları gündeme getirmiştir. Yönetim bu koşullar altında kurumsal kimliği netleştirme ve yeniden fonksiyonelleşme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Odalar Birliği'nin karşılaştığı ikinci sorun hükümetin odalar hiyerarşisine karşı takındığı soğuk tutumdan kaynaklanmıştır. I. Erim Hükümet Programında, dış ticarete devlet kuruluşları dışındaki kuruluşlara verilmiş bulunan yetkilerin kaldırılacağı açık bir dille belirtilmişti.²⁸ Birlik, hükümetten dış kuruluş olarak nitelenenler içinde kendisinin bulunup bulunmadığını bir basın açıklaması aracılığı ile öğrenmek istedi. Hükümetin cevabı dolaylı ama etkili bir biçimde kota dağıtım yetkilerinin Birliğin elinden alınmasıyla geldi. Yine I. Erim Hükümeti döneminde gündeme getirilen Vergi Paketi Kanun Tasarısı, Finansman Kanun Tasarısı, Belediye Gelirleri Kanun Tasarısı ve Tüketiciyi Koruma Kanun Tasarısı gibi yeni düzenlemelerin hazırlık sürecine Birlik yönetimi dâhil edilmedi. Birlik yönetiminin bakanlarla diyalog kurma çabaları ise hemen hemen hiç olumlu karşılık bulmadı.²⁹ İşinsanları süreçte zaman zaman oldukça sert bir üslupla karşı karşıya kaldı. Örneğin, Ticaret ve Sanayi Bakanı'na nezaket ziyaretinde bulunan Birlik yöneticilerine Bakan, Birliğin Ticaret Sicili Gazeteleri çıkarma yetkisinin en kısa zamanda alınacağını açıklamış, neden olarak da “Böyle karar verdik, niyetliyiz, alacağız” demekle yetinmişti. Birlik Başkanı Onger kararın nedenlerini bile tartışmamaktan yakınıyordu.³⁰

Bürokrat bakanlarla ilişkilerin gerginleşmesi üzerine Ağustos ayında Birlik yönetimi ve bazı odalar Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı ziyaret ederek kendisine bir istekler bildirgesi sundu. Bildirgede Sunay'dan hükümetle diyalog noktasında devreye girmesi istenmekteydi. İşinsanları Anayasa'dan olağan üstü hal sebepleri arasında sayılan “ağır ekonomik bunalımın” değişiklik metninden çıkartılmasını talep ettiler. Bildirgede bazı bakanlıklara devredilen Birlik yetkilerinin iadesi de istenmekteydi.³¹ Cumhurbaşkanı Sunay, Birlik ve oda temsilcilerine hükümetle diyalog sağlama sözü vermiş ve onun girişimiyle ay sonunda bir zirve toplantısı yapılması sağlanmıştı. Ancak toplantı Birlik

27 Saybaşı, “Chambers of Commerce and Industry, Political Parties and Governments: A Comparative Analysis of the British and The Turkish Cases”, s. 129.

28 *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri*, Başbakanlık Yayını, Ankara, 1978, s. 218.

29 Raif Onger'in Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Açılış Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB, İstanbul 6-7 Eylül 1971, s.4.

30 Akt. Haluk Alkan, *Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s.199.

31 “Özel Sektör: Ekonomik Özgürlük Korunmalı”, *Milliyet* 4 Ağustos 1971.

yönetiminin beklediği bir diyalog ortamına hizmet etmediği gibi, bir prestij kaybına neden olmuştur. Hükümet toplantıya davet edilecek kişi ve kurumlar hakkında Birliğin görüşünü almadı ve katılacakları kendi seçti. Dolayısıyla toplantı hükümetçe sıcak bakılan yönetici ve işinsanlarının katıldığı bir oturum şeklinde gerçekleşmişti. Başkan Onger’in tabiriyle bu toplantı özel isteklerin iletildiği bir “perakende toplantı”ya dönüşmüştü.³²

Böyle bir ortamda kalan Odalar Birliği, oda örgütleri içinde konumunu güçlendirme ihtiyacını hissetmiş ve ülke çapında oda ve borsa başkanlarıyla dönemlik toplantılar düzenlemeye başlamıştır. İlk toplantı Eylül 1971’de İstanbul Ticaret Odası’nda yapıldı ve bu toplantı, Anadolu odaları ve büyük odalar arasında bir tartışma ve özelleştirme platformuna dönüştü. Küçük odalar yeni hükümet politikalarından, Birliğe benzer biçimde, kaygı duyduklarını dile getirdiler.³³ Bu toplantıda bazı üyeler Türkiye’de özel sektör devrinin kapadığını dahi ileri sürmüşlerdi.³⁴ Genel olarak küçük odalar, Birliğin son dönemde iyice etkisiz kaldığını, Birlik yönetimlerinin o güne kadar bölgesel farklılıklara yeterince önem vermediğini, sürekli büyük odalarla diyalog içinde bulunarak kendilerini dışladığını ve küçük odaları oy deposu olarak gördüğünü belirterek, temsil konusunda TOBB’un işlevsel olmadığını ileri sürüyorlardı.³⁵ Bu eleştiriler 1969 yılında Odalar Birliği Genel Sekreteri Necmettin Erbakan’ın, küçük odaların desteği ile Birlik başkanlığına seçilmesi ve sonrasında Demirel hükümeti tarafından görevden alınması sürecinde yaşanan tartışmaları hatırlatıyordu.³⁶ Birlik yönetimi ara rejim koşullarında küçük odaların desteğine yönelmiş ve benzer eleştirilerle karşı karşıya kalmıştı. Buna karşılık, küçük odaların eleştirilerine büyük sanayicilerin tepkisi ise daha netti: EBSO Başkanı Şinasi Ertan, “çoğunluğa tabii ki hürmetimiz var, ancak İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana olmadan bir Birlik Yönetim Kurulu olamayacağını da kabul etmeniz gerekir” diyordu.³⁷

Oda örgütleri arasında yapılan bu tartışmalardan kârlı çıkan Birlik yönetimi oldu. Yönetim öncelikle Anadolu odaları arasında, onların siyasal merkezle en güçlü iletişim kanalı olma rolünü pekiştirdi ve bu odalara daha çok dayanması gerektiğinin farkına

32 Raif Onger’in Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Açılış Konuşması, 1971, s.4.

33 Murat Furtun’un (Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı) Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB Yayını, İstanbul 6-7 Eylül 1971, s.5.

34 Ömer Beşe’nin (İzmir Ticaret Borsası Başkanı) Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB Yayını, İstanbul 6-7 Eylül 1971, s.11.

35 *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB Yayını, İstanbul 6-7 Eylül 1971, s.7.

36 Bianchi, *Interest Groups and Political Development in Turkey*, s.253-263.

37 Şinasi Ertan’ın Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, İstanbul 6-7 Eylül 1971, s.29.

vardı. İkinci olarak büyük sanayicileri kendini savunur duruma düşürerek, temsil açısından konumunu netleştirdi. Nitekim bu toplantılardan sonra Birlik yönetimi daha açık bir şekilde, doğrudan hükümeti hedef alan eleştirileri yükseltecektir. Hükümet tarafından Meclis'e sevk edilen Madencilik Reformu Kanun Tasarısı'nı sert dille eleştiren bir raporun kamuoyuna açıklanması buna bir örnektir.³⁸ Eleştirilerden en çok nasibini olan hükümette görev alan bürokratlar olmuştur.

1971 askeri muhtırasının en önemli sonuçlarından biri, Odalar Birliğinin ithal mallarında kota dağıtım yetkilerinin bakanlığa devredilmesinden kısa bir sonra Ülkenin önde gelen sanayicilerinin TÜSİAD'ı kurmuş olmalarıdır.³⁹ Bu değişiklikler ile Odalar Birliği şemsiyesi altında örgütlenmiş farklı gruplar üzerinde Birliğin otoritesi sarsılmış ve işinsanları arasında çıkarlar temelinde ayrışma, hatta çatışma derinleştirilmiştir. 1971 sonrasında TOBB'un ithalat kotaları üzerindeki dağıtım yetkisinin alınması, büyük sanayi odalarının çatısı altında faaliyet yürütmekte olan sanayicilerin Odalar Birliği'nden bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştırmıştır.⁴⁰ 70'li yıllarda TİSK ve TÜSİAD, TOBB'un özel sektörün sözcüsü konumunu oldukça zayıflatılar ve otoritelerle farklı bir iletişim stratejisi geliştirdiler.

1.3. 12 Eylül Darbesi: Odalar Birliği vs. TÜSİAD

12 Eylül darbesi Türkiye'de liberal ekonomi politikalara geçişi ifade eden 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik kararlardan kısa bir süre sonra gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle işinsanlarını yakından ilgilendiren bu kararlar konusunda darbe yönetiminin tavrı ilişkilerde belirleyici olacaktır. Darbenin hemen ardından yayınlanan 16 numaralı Milli Güvenlik Konseyi bildirisini 24 Ocak kararları ile ilgili anlaşma ve protokollerin uygulanmasına devam edileceğini açıklamıştır. Bu Türkiye'de liberal ekonomi politikasına geçilmesinin alt yapısını oluşturan 24 Ocak kararlarının askeri yönetim tarafından da sürdürüleceği anlamına gelmekteydi. Bir anlamda 12 Eylül darbesi kararların uygulanmasını hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir zemin oluşturmuştur.⁴¹ Sendikal faaliyetlerin yasaklanması, kamu personeli ücret politikasının oldukça düşük düzeyde tutulması, derneklerin yürüttükleri faaliyetlerin kısıtlanması gibi birçok sınırlandırıcı düzenleme işbaşındaki yönetime kararların uygulanması konusunda geniş bir hareket alanı sağlamıştır.

38 *Madencilik Reformu Kanun Tasarısı İle İlgili Görüş*, TOBB Yayını, Ankara, 1972.

39 Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, s.33.

40 Bianchi, *Interest Groups and Political Development in Turkey*, s.262-263.

41 Seyfettin Gürsel, "1980'li Yıllar ve Sonrası", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 2-6.

TÜSİAD dokuz gün kadar kapalı kalmak dışında askeri yönetimden etkilenmemiş, dönem boyunca faaliyetlerine büyük bir serbesti içinde devam etmiştir. Dernek yönetimi darbeyi olumlu karşıladı. Vehbi Koç, “İleride siyasal tarihimiz üzerinde araştırma yapacak olanlar, ordunun; milleti derin bir umutsuzluğa ve çaresizliğe düşmekten kurtardığını yazacaklardır... İtiraf edeyim ki Cumhuriyet tarihimizin en ağır şartlı bir devrini yaşamıştık ve 12 Eylül, hepimize büyük bir ferahlık getirdi.” diyecektir.⁴²

Buna karşılık, Odalar Birliği yönetimi, TÜSİAD’tan farklı olarak darbeye karşı daha mesafeli bir tavır takındı ve resmi açıklama için hükümetin açıklanmasını bekledi. Bülent Ulusu başbakanlığında kurulan hükümette Turgut Özal, Kaya Erdem, Şahap Kocatopçu ve Zeyyat Baykara gibi isimlerin bulunması Birlik yönetimi tarafından olumlu karşılanmıştır. Dönemin Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar, Eylül sonlarında odalara yolladığı bir genelge ile yeni yönetimin uygulamaya konulmuş ekonomik politikayı benimsemiş olmasını haklı ve isabetli bulduklarını ifade etmiştir. Bu genelgede ayrıca yeni dönemde odaların birlik içinde hareket etmelerinin önemine dikkat çekilmiştir.⁴³ Belirtildiği gibi Odalar Birliği gerek 1960-63, gerekse 1971-73 dönemlerinde, ara rejim sürecinden yıpranarak çıkmıştı ve doğal olarak süreçte daha mesafeli bir yaklaşım sergiledi. Askeri yönetimin 24 Ocak kararlarının uygulanmasına devam edileceği yönündeki açıklaması, Odalar Birliği tarafından yeni dönemde öncekilerin aksine ideolojik bir çekişmenin yaşanmayacağı yönünde yorumlanmıştır. Yine Turgut Özal’ın ekonomi yönetimindeki rolünü sürdürmesi, “yasaklı liderler” ile en önemli bağ olarak görülmüştür.

Turgut Özal’ın 24 Ocak kararlarının uygulanması noktasında belirleyici konumunu sürdürmesi ilk başlarda büyük sanayiciler açısından da olumlu karşılandı. Selçuk Yaşar, Özal’ın göreve getirilmesiyle ordunun Demirel dönemindeki ekonomik uygulamaları onayladığının belli olduğunu belirterek; “... Önceki askeri müdahalelerde, ordu devletçilikten yanaydı. 12 Eylül’den sonra ordunun kesinlikle hür teşebbüsten yana olduğu ortaya çıktı. Bu büyük bir gelişmedir ve ülkenin ufkunu gerçeklere doğru geliştirmiştir” diyordu.⁴⁴ Darbeden üç hafta sonra Vehbi Koç görüş ve isteklerini ileten bir mektubu Kenan Evren’e ilettili. Mektup aynı zamanda büyük sanayicilerin ortamı nasıl değerlendirdiklerine ilişkin önemli ipuçları vermektedir: “Sizin başarınızın bütün milletin tek ümidi olduğuna inanıyorum” diyen Koç, askeri yönetimin 27 Mayıs’ta düşülen hatalara düşmemesini, teferruatla uğraşmak yerine temel meselelerin ele alınmasını, terör ve bölücülüğe aman vermeden bastırılmasını ve sivil idareye dönülme zamanının iyi

42 Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim ve Öğütlerim (1973-1987)*, V.Koç Vakfı Yayını, İstanbul, 1987. s.50.

43 Haluk Alkan, *Türkiye’de Baskı Grupları*, s. 236.

44 Selçuk Yaşar, *Hayatım*, yy, İzmir, 1996, s.125.

hesaplanmasını önermekteydi.⁴⁵ Bu mektuptan bir hafta, müdahaleden bir ay sonra Kenan Evren tarafından kabul edilen Koç, Evren ve Haydar Saltık'a ayrıca beş sayfalık bir öneriler notu ilettiği. Öneriler notunda Turgut Özal'ın görevde kalmasının askeri yönetimden istenmiş olması dikkat çekicidir. Koç, Özal hakkında ileri sürülen bazı iddiaların, kötü niyetli insanlar tarafından üretilen ihbarlar olduğunun altını çizerek, Özal'ın mevcudun içinde meseleleri en iyi bilen insan olarak görevde tutulmasının faydalı olacağını belirtiyordu.⁴⁶ Görüldüğü gibi TÜSİAD çevreleri ölçülü bir tavır içindeydiler; bir yandan askeri yönetimi; normalleşmeye dönüş takvimi belirleme veya bu izlenimi kamuoyuna vermesi yönünde zorladılar, diğer yandan ara dönemin tüm avantajlarından en yüksek seviyede yararlanmaya çalıştılar.⁴⁷ Hükümetin kurulma aşamasında büyük sanayicilerle askerler arasında kurulan iyi diyalog kabine ve üst düzey bürokratların belirlenmesine de yansdı. Bülent Ulusu, hükümetin teknik ve ekonomik alanlarda bakanlık ve yönetici kadrolarının belirlenmesinde sanayicilerin desteğine dayanmak istemişti. Bu ortamda bazı özel sektör yöneticileri, bizzat patronlarından istenmiştir. Ulusu hükümetinin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fahri İkel bu şekilde Koç grubundan transfer edilmiş bir isimdi.⁴⁸ Açıklanan kabine büyük işadamlarının fazlasıyla memnun etmişti.⁴⁹

Ancak 1980 darbesi sonrasında işinsanları tarafından başlangıçta desteklenen, ancak çıkar ayrımları paralelinde şekillenen gerilim yine 24 Ocak kararlarının uygulanmasından kaynaklanmıştır. 12 Eylül koşullarında kararların taviz vermez bir biçimde uygulanması, darbeden daha bir yıl geçmeden işinsanları içinden şikâyetlerin yükselmesine neden olmuştu. Genel olarak 1980 - 1981 döneminde piyasa ve sosyal gruplar üzerinde iç alımı kısıtlayıcı bir politika takip edilerek ihracat desteklendi. Üretimde net bir artış olmadan edinilen ürün fazlasını yurt dışına satılmasına dönük strateji özellikle büyük sanayiciler için bazı riskleri beraberinde getirmekteydi. Öncelikle ihracattaki artış yatırımlara yansımada. Özellikle, piyasadan para çekmeye yönelik sıkı para politikasının bir sonucu olarak yükseltilecek mevduat faiz oranları yatırımda kullanılacak kredi faizi oranlarına da aynen yansdı ve bu durum krediyi pahalı bir edim haline getirdi. İç talebin kısılması ile iç piyasaya dönük yatırım yapan bazı büyük sanayiciler, ürünlerine dış pazarda yer bulamadıklarından güç duruma düştüler. Zorlanan büyük firmalar 1981 yılından itibaren açıkça devletten yardım istemeye başladılar. Bu durum büyük sanayiciler

45 Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim ve Öğütlerim (1973-1987)*, s.52.

46 Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim ve Öğütlerim (1973-1987)*, s.55.

47 Yeşim Arat, "Politics and Big Business: Janus-Faced Link to the State", *Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980. Turkish Experience*, Ed. Metin Heper, De Gruyter, New York, 1991, s. 142.

48 Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim ve Öğütlerim (1973-1987)*, s.57.

49 Can Kırac, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 14 Baskı, 1996, s.267.

içinde de 24 Ocak kararlarının yeniden gözden geçirilmesi ve Turgut Özal’ın kararları uygulamakta gösterdiği katı tutumun değişmesi noktasında bir talebin dile getirilmesine neden oldu. Dönemin TİSK Başkanı Halit Narin 24 Ocak kararlarının yatırımları engellediğini ve bunun “namuslu müesseselerin” zararına olduğunu söylüyordu. Bu tepkilere karşı Özal tutumunu değiştirmede; “Mahdut iş çevreleri tavsiyelerini kendilerine saklasınlar” diyen Özal; sanayicilerin kısa vadeli çıkarlar yerine ülkenin uzun vadeli çıkarlarına göre hareket etmeleri gerektiğini belirterek, sistemde değişiklik beklemek yerine tempona ayak uydurmalarını tavsiye ediyordu.⁵⁰

Büyük sanayicilerden şikâyetler yükselirken, Birlik yönetimi dönem boyunca Özal ve ekibine açık destek vermeye devam etmiştir. Mayıs 1981 TOBB Genel Kurulunda da Başkan Yazar, ekonomik açıdan olumlu gelişmeleri övmüş ve hükümeti desteklediklerini açıklamıştı.⁵¹ Belirtildiği gibi Odalar Birliği, Demirel döneminin yetkili bürokrati Turgut Özal’ın kişiliğinde, olağan rejime geçişte bir güvence görmüş ve ona açık destek vermişti. Birlik yönetimi bu ılımlı tavrının karşılığını da görmüştü. 24 Aralık’ta MGK tarafından onaylanan bir kanun ile 5590 sayılı yasada Odalar Birliğinin statüsünü güçlendiren bir dizi değişiklik yapıldı. Birliğin Mayıs 1981 Genel Kuruluna Turgut Özal, Maliye Bakanı Kaya Erdem, Ticaret Bakanı Kemal Cantürk ve Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu davetli olarak katıldılar.

Belirtildiği gibi 24 Ocak kararlarının uygulanma biçimi konusunda büyük sanayiciler ile ekonomi yönetimi arasındaki ayrışma hükümet üzerinde baskı oluşmasına neden olmuştur. Sanayicilerin artan tepkisi Temmuz 1982’de, banker krizinin hemen ardından Özal ve iki bakanın istifa ederek hükümetten ayrılması ile sonuçlanacaktır. Ekonomi yönetimi işinsanlarının beklentilerine uygun bir reorganizasyondan yana olan Adnan Beşer Kafaoğlu’na verilmiştir. Kafaoğlu dönemi ekonomi politikaları açısından ara rejimin ikinci evresini oluşturmaktadır. Bu dönemde ağırlıklı olarak 24 Ocak kararlarının yumuşatılması ve sanayicilerden gelen taleplere daha duyarlı bir yaklaşım belirleyici olmuştur. Öncelikle mevduat faizleri iki kademedede beşer puan aşağı çekilmiştir. Otomotiv sektörü alanında bazı rahatlatıcı önlemler alınmış ve içe dönük yatırım yapmış zor durumdaki şirketlere yönelik “kurtarma operasyonları”na hız verilmiştir. Kafaoğlu yönetimini sanayiciler olumlu karşılarken, bu kez de Birlik yönetimi tarafından mesafeli karşılanmıştır.⁵²

50 “Özal: Mahdut İş Çevreleri Tavsiyelerini Kendilerine Saklasınlar”, *Milliyet* 5 Aralık 1981

51 TOBB Başkanı Mehmet Yazar’ın 36. Genel Kurul Konuşması, *Başkanların Genel Kurul Konuşmaları Cilt I*, TOBB Yayını, Ankara, 2011, s. 283-297.

52 Şebnem Gülfidan, *Big Business and The State in Turkey: The Case of TÜSİAD*, Boğaziçi University Press, İstanbul, 1993, s. 96.

Dikkat çekicidir ki, kabinedeki değişiklik sonrasında TÜSİAD-hükümet ilişkilerinde bir iyileşme gözlenmişti. 1982 TÜSİAD Genel Kurul toplantısında hükümetin de zor durumda kalan şirketlere anlayış göstermesi gerektiğinin altı çizildi ve Yönetim Kurulu bu konuda hükümet nezdinde girişimlerde bulunmak üzere yetkilendirildi.⁵³ TÜSİAD ara rejim döneminde Hükümet ve bürokrasi ile bire bir ilişkiler kurmaya daha çok ağırlık verdi ve bunda ikinci dönemde hükümetle diyalog kanallarını açık bulmasının rolü büyüktü.

2. Kurumsal Statü ve Temsil Yapısının Şekillenmesinde Ara Rejim Dönemlerinin Etkisi

Askeri darbeler öncelikle Türkiye’de izlenen ekonomi politikalarında stratejik değişikliklere giderek veya bu değişikliklerin hayata geçirilmesinde gerekli koşulları oluşturmak suretiyle işinsanları üzerinde belirleyici etkilerde bulunmuştur. 1960 darbesi, 1961 Anayasasının da getirdiği düzenlemeler ekseninde bürokratik mekanizmaların ekonominin yönetiminde daha çok söz sahibi olduğu bir dönemi başlatmıştı. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatı’nın anayasal düzeyde stratejik bir konum edinmesi bürokrasinin ekonomi yönetiminde özerk bir aktör gibi hareket edebilmesini sağlamıştı. Bu şekilde, 1960 sonrası Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme politikasına stratejik bir geçiş yaşanmıştı. Türkiye’de takip edilen ithal ikameci politikalar genel olarak, seçici bir koruma stratejisine dayanmaktaydı. Sermaye malları ve girdiler ithal ediliyor, buna karşılık içerde üretilen ürünler dış rekabete karşı korunuyordu. İthalata ve dolayısıyla döviz tahsislerine fazlasıyla bağımlı olan sanayi sektörü iç piyasada kâr oranlarını yüksek tutabiliyor, ayrıca devlet eliyle sağlanan sübvansiyon, düşük maliyetli kredi ve vergi iadelerinden dolayı veya dolaysız olarak yararlanabiliyordu.⁵⁴ Bürokratik mekanizmaların ekonominin yönetimine katılması ve sermayenin kullanımının bir plana bağlanması ticari grupların aleyhine bir gelişmeydi ve bürokratlar ağırlıklı olarak 1950’li yıllarda sermaye kesimlerinin siyasal otoritelerle geliştirdikleri etkileşimlere soğuk bakıyorlardı.⁵⁵ Buna karşılık bürokratların yaklaşımları farklı bir açıdan güçlenmekte olan sanayi çevrelerinin beklentileriyle de uyumluydu. İthal ikameci sanayileşme politikası Türkiye örneğinde büyük sanayicileri bürokratlarla işbirliğine sıcak bakan bir tutuma yönlendirirken, ticari kesimler ve tarım sektörü, siyasi aktörleri temel alan bir yaklaşımı öne çıkardılar. Bu durum yukarıda dönemselsel olarak süreçleri ele aldığımız bölümlerde belirtildiği gibi ara rejim dönemlerinde oda örgütleri ile çatışmacı, büyük sanayicilerle uyum

53 1982 Yılı Çalışma Raporu, TÜSİAD Yayını, İstanbul, s.4-5.

54 Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*; İletişim, İstanbul, Dördüncü Baskı, 1995, s.228.

55 Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi, İstanbul, Sekizinci Baskı, 1996, s.130.

temelinde ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici oldu. 1980 darbesi ise 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının sonrasında gerçekleşmiş ve darbe yönetimi bu kararların hayata geçirilmesine açık destek vermişti. Başka bir ifade ile Türkiye’nin izlediği ekonomi politikalarında diğer bir stratejik değişim yine ara rejim koşullarında hayata geçirebilmişti. 24 Ocak kararlarının uygulanma biçimi, 1960 sonrasında şekillenen sektörel gruplar arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir. Kararların desteklenmesi eğilimindeki Odalar Birliği ile teknokrat hükümetin yapısına müdahale eden ve kararların revizyonu konusunda askerler ile yakın ilişkiler kuran büyük sanayiciler arasındaki ayrışma yer yer çatışma boyutuna ulaşmıştır.

İkinci olarak Türkiye’de ara rejim dönemleri işinsanı örgütlerinin eğilimleri ve aralarındaki rekabete doğrudan etki eden statü değişikliklerinin gerçekleştirildiği dönemler olmuştur. 1960 darbesinden sonra 1962 yılında Odalar Birliği’nin ithal kotalarını belirleme yetkisi görüş bildirmeye çevrilerek, ithal mallarının fiyatlarını tespit ve mal listelerini hazırlama yetkilerinin ellerinden alınması Odalar Birliğinin işinsanları üzerindeki temsil gücünü sınırlandıran bir etki doğurmuştu.⁵⁶ 1971 muhtırasından sonra ise belirtildiği gibi, ithal kotaları dağıtım yetkisi Odalar Birliğinden alınarak Bakanlığa devredilmişti. Bu stratejik yetkiler Odalar Birliğine ithalat kotalarının hazırlanması ve dağıtımında belirleyici bir rol vermekteydi. Yetkiler sayesinde Odalar Birliği, ticari, zirai gruplarla, sanayiciler arasında ithal edilecek malların belirlenmesi ve sektörel dağıtım konusunda bir hakem konumunda olmuş ve bu konum Birlik çatısı altında kalmayı işinsanları için hayati kılmıştı. 1960 darbesinden sonra Odalar Birliği’nin uğradığı statü kaybı büyük sanayicileri “Sanayi Odaları Birliği” adı altında bir teşkilatlanmaya yönlendirmiş, ancak fiilen bu isim altında bazı etkinlikler gerçekleştirmelerine rağmen, girişim resmi bir statüye dönüştürülemedi.⁵⁷ Buna karşılık, TOBB içinde baskın grubu oluşturan ticari gruplar arasında da büyük şehirlerdeki ithalatçı gruplar, tarımsal ürün ihracatçıları ve büyük perakendeci tüccarlar olmak üzere bazı rakip gruplar bulunmaktaydı. Dolayısıyla ithalat kotaları ve döviz tahsisi konusunda TOBB yönetimi hiç bir zaman sanayicilerin istediği, yatırım malları öncelikli bir strateji takip etmemiş ve ticari çıkarları önceleyen kota politikasını yıllarca sürdürmüştür.⁵⁸ Belirtildiği gibi TÜSİAD 2 Nisan 1971’de, Odalar Birliğinin elinden son stratejik yetkilerin alınmasından hemen sonra, önde gelen 12 sanayicinin imzaladığı bir protokolle kuruldu.⁵⁹ TÜSİAD daha

56 Kemal Saybaşı, “Türkiye’de Özel Teşebbüs ve Ekonomi Politikası”, s. 87.

57 Süreç için bkz. Haluk Alkan, *Türkiye’de Baskı Grupları*, s. 190-191.

58 Bianchi, *Interest Groups and Political Development in Turkey*, s.253.

59 Vehbi Koç, Nejat F.Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı, Selçuk Yaşar, Raşit Özsaruhan, Ahmet Sapmaz, Feyyaz Berker, Melih Özakat, İbrahim Bodur, Hikmet Erenyol, Osman Boyner, Muzaffer Gazioğlu.

başlangıcında elit bir organizasyon olarak doğmuştu. Üyelerin çoğu İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren sanayicilerden oluşuyordu. Üyeler arasında az sayıda Adana, Ankara, Bursa ve Eskişehirli sanayiciler de bulunmaktaydı.⁶⁰ Derneğin kurucularından Nejat Eczacıbaşı, işinsanları içinde özel teşebbüs karşısı oluşumlar karşısında sert tutum yanlısı olanlar ile daha ılımlı tavır gösterilmesi gerekenler arasında bir ayrımın varlığına işaret ederek, Dernek kurucularının sertlik yanlılarından ayrılarak, dönemin koşulları içinde işinsanları, üniversite ve bürokrasiyi aynı platform altında bir araya getirmeyi amaçladığını belirtiyordu.⁶¹ Eczacıbaşı’na göre bu girişim hem işadamlarının sosyal kimliğini vurgulayacak, hem de birtakım siyasi korkularla dikkatsiz davranışlar yapıp kamuoyu tepkisi alınmasını önleyecekti.⁶² Bu amaçla TÜSİAD yöneticileri biri doğrudan derneğe bağlı olan iki dergi yayınlamakla işe başladılar. Bunlardan dernek adına çıkartılan “Görüş” dergisi ile ekonomi ağırlıklı yayınlar yapılırken, “Devir” dergisi ile dolaylı olarak siyasal ve sosyal sorunlar konusunda büyük işadamlarının bakış açısı kamuoyunun gündemine getirilmeye çalışıldı. TÜSİAD’ın kurucularından Selçuk Yaşar, Devir dergisinin işadamlarının çıkarları doğrultusunda ılımlı bir ortam oluşturmak ve “ibrenin doğrulardan yana dönmesi” amacıyla çıkartıldığını belirtmekteydi.⁶³ Dönem boyunca Birlik yönetimi işadamları arasında çatışan çıkarları dengelemek ve bunları toplu şekilde ifadelendirmeye yönelik klasik tavrında ısrar ederken, sanayiciler spesifik çıkarlara daha çok vurgu yaptılar. Kasım 1972’de yapılan Başbakan-Bakanlar-Özel Sektör toplantısında sanayiciler, eldeki dövizlerin sanayinin ihtiyaç duyduğu ham ve ara maddelerin ithalatına ayrılması ve bu konuda işinsanları ve bürokratlardan oluşacak bir uzmanlar grubu eliyle dış ticaretin yönetilmesi talebini hükümete iletiler.⁶⁴ Bu taleplerin stratejik yetkilerini kaybeden Odalar Birliği’ndeki güç kaybının yaşandığı bir dönemde dile getirilmesi anlamlıydı. Siyasetle bağımlı kaybetmemek yönünde çaba harcayan Birlik yönetimine karşı büyük sanayiciler bürokratlarla birlikte çalışacakları mekanizmaların kurumsallaştırılmasından yana bir tutumu öne çıkardılar.

1980 darbesinden sonra, 1981 yılında getirilen 2567 sayılı kanun ile oda ve borsaların, sanayi odaları dışında, çalışma alanı ilçe sınırı olarak belirlenmiş, önceki düzenlemedeki belediye esası kaldırılarak, örgütlenme inisiyatifini daraltılmıştır. Kanunla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na, ticaret ve sanayi odaları ile ticaret odalarının çalışma alanlarını

60 Şebnem Gülfıdan, *Big Business and The State in Turkey: The Case of TÜSİAD*, s.25.

61 Nejat F. Eczacıbaşı, *Kuşaktan Kuşağa*, N.Eczacıbaşı Vakfı Yayını, İstanbul, 1982, s.149-158.

62 Buğra, *Devlet ve İşadamları*, s.202.

63 Yaşar, *Hayatım*, s.118.

64 Ertuğrul Soysal, “Sanayimizin Hammadde Sorunları”, *Sayın Başbakan ve Bakanlar-Özel Sektör Toplantısı*, TOBB Yayını, Ankara,1972, s.16.

il sınırlarını aşmamak üzere genişletip, daraltabilme yetkisi verilmiştir. Yine bu düzenleme ile odaların gelirleri ile ilgili olarak yeni bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Eski düzenlemede, gelirlerle ilgili kararların alınması yönetim kurulunun teklifi ile oda meclisinin onayına bırakılmışken, yeni kanun, bu konuda oda organlarının yetkilerini sınırlandırarak, nihai karar yetkisini Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na vermektedir. Çalışma alanlarını düzenleme yetkisi gibi bu yetki de bakanlık vesayetini arttırıcı nitelikteydi. Yine odalar ile ilgili yönetmeliklerin yürürlük kazanabilmesi bakanlık onayı ile mümkün olabilecekti. Kanunla odalara siyaset yasağı getiriliyor, gerektiğinde mülki amirin inisiyatifıyla odaların faaliyetleri askıya alınıp, yönetimleri 3-5 kişilik idari komisyonlara devredilebiliyordu. Belirtildiği gibi dönemin koşulları içinde Birlik yönetimi ile Bülent Ulusu hükümeti arasındaki yakınlaşmanın bir sonucu olarak bu düzenlemeler daha sonra gevşetilecek, ancak Turgut Özal’ın bakanlıktan ayrılması sonrasında Ağustos 1983’te çıkarılan kararnamelerle odalar üzerinde bakanlık vesayeti tekrar genişletilecektir.⁶⁵

Nisan 1983’te MGK tarafından demokrasiye dönme kararının alınması sanayiciler arasında gelecek hükümetin bileşimi konusunda tereddütler doğururken, kararın asıl yansıması Odalar Birliği içinde oldu. Başkan Yazar “sağda birlik” söylemi altında yeni partiler içinde bir birleşmenin gerçekleştirilmesi yönünde bir girişim başlattı. Bu girişim öncelikle MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi) ve BTP (Büyük Türkiye Partisi) arasında bir birleşmenin sağlanması yönündeki çabalarla şekillendi. BTP’nin Milli Güvenlik Konseyi tarafından kapatılması bu girişimi sonuçsuz bırakırken, Yazar bütün arzularının demokrasiye yumuşak bir geçişi sağlamak olduğunu, “sağda birlik” girişimde ise genel bir arzunun sözcülüğünü yaptığını söylüyordu.⁶⁶ Ancak gerek Kafaoğlu yönetimi ile yıldızı barışmayan, gerekse olağan rejime geçişte yürüttüğü kulis faaliyetleri askerlerin hoşuna gitmeyen Birlik yönetimi Ağustos 1983 yılında çıkarılan yukarıda ele alınan kararnamelerle cezalandırıldı. TOBB yönetimi kararnameye Başbakanlık nezdinde itirazda bulundu ama bundan bir sonuç alamadı.⁶⁷ Buna karşılık 1983 seçimleri öncesinde TÜSİAD çevresi genel olarak İngiltere tipi iki partili bir parlamenter sistemin Türkiye’de yerleştirilmesi yönünde çaba harcadı. Bu eğilim, askeri yönetimin MDP-HP (Halkçı Parti) ekseninde böyle bir sistemin kurumsallaştırılması isteğiyle de uyumluydu. Büyük sanayiciler belirttiğimiz nedenlerden dolayı Özal’ın kurduğu Anavatan Partisi’ne (ANAP) oldukça mesafeliydiler.⁶⁸ Turgut Özal partisi tarafından gösterilen bazı

65 Haluk Alkan, *Türkiye’de Baskı Grupları*, s. 243.

66 “Sağda Yeni Parti Çalışması Başladı”, *Cumhuriyet* 4 Haziran 1983

67 “Yazar: Ekonomide Bu Yıl Başarılı Olunamadı”, *Cumhuriyet* 24 Ağustos 1983

68 Kıraç, *Anılarıyla Patronum Vehbi Koç*, s.288; Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim ve Öğütlerim (1973-1987)*, s.63.

adayların MGK tarafından veto edilmesinde “mahdut, ama güçlü” iş çevrelerinin rolü bulunduğunu açık bir dille ifade ediyordu.⁶⁹ Kasım 1983 seçimlerinden ANAP’ın tek başına iktidar olarak çıkması büyük işinsanları arasında tereddütle karşılanmıştır. TÜSİAD’ın seçim sonrasında toplanan ve sonuçların değerlendirildiği yüksek istişare kurulu toplantısında bazı işadamları; “Özal, işi inşallah bizi ezmeden yürütür” dileğinde bulundular.⁷⁰ Bu çekingen, ama ılımlı tavır İstanbullu büyük işinsanlarının eğilimini yansıtıyordu. Oysa seçimler öncesinde Özal’a karşı daha açık tavır alan İzmirli sanayiciler kendilerinin cezalandırılacağından emindiler. Selçuk Yaşar’ın ifadeleri ile; “Sandıktan ANAP çıktı. Böylece Türkiye’de bir “Özal devri” açılmış oldu, bu şu demekti; öncelikle Özal kendisini destekleyen işadamlarına sonsuza kadar destek olacak, ama kendisini desteklemeyenlere ise sonsuza kadar yan gözle bakacaktı”.⁷¹

Sonuç

Çalışmamızın giriş bölümünde Türkiye’de darbe yönetimlerinin kısa ömürlü olmaları nedeniyle uzun dönemli ekonomik veri setlerinden daha çok ara rejim dönemlerinde alınan karar ve geliştirilen ilişkilerin sektörel gruplar ve örgütler arasındaki rekabetin ve işinsanlarının davranış eğilimlerinin şekillenmesindeki etkileri üzerinde duracağımızı belirtmiştik. Bu çerçevede dönemsanalizimiz aşağıdaki bulgulara işaret etmektedir:

- Türkiye’de ara rejim dönemleri ekonomi politikaları ve kurumsal yapı açısından stratejik değişikliklerin yapıldığı dönemler olmuştur. Bu değişime işinsanları örgütlerinin kurumsal yapısına etki eden kalıcı değişiklikler eşlik etmiştir.
- İkinci olarak gerek politikalar, gerekse örgüt temsili açısından yapılan değişiklik ve müdahaleler büyük sanayiciler, ticari ve zirai gruplar arasında çıkarların temsilinden çok siyasal farklılaşma yönünde bir eğilim değişimine neden olmuştur.
- Üçüncü olarak; ara rejim dönemlerinde izlenen ödüllendirici/cezalandırıcı politikalar nedeniyle işinsanları arasındaki rekabet çatışmacı bir nitelik kazanmıştır. Bu nitelik demokratik dönemlerde siyasal iktidarların işinsanları üzerindeki belirleyici konum edinmesini kolaylaştırmıştır.

Türkiye’de uzun süreli askeri rejim dönemleri yaşanmamış, darbeler siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan restorasyon içeren ara rejimler şeklinde hayata geçirilmiştir. Ancak ara rejim dönemlerinde gerçekleştirilen stratejik politika ve kurumsal değişikliklerin

69 “Holdinglelerin gündemindeki Adam Özal” *Nokta*, 3-9 Ekim 1983, S. 32, İstanbul, s.10.

70 “Çankaya’daki Kucaklaşma: Sivilleşmeye Doğru”, *Nokta*, 14-20 Kasım 1983, s.49.

71 Yaşar, *Hayatım*, s.128.

etkileri kalıcı sonuçlar doğurmuştur. Konumuz açısından bakıldığında Türkiye’de darbeler, izlenen ekonomi politikalarında stratejik değişim dönemlerinde gerçekleştirilmiş ve işinsanları arasında sektörlerin konum ve önceliklerini yakından etkileyen değişikliklere neden olmuşlardır. Türkiye ithal ikameci sanayileşme politikasına 1960 darbesinden sonra geçmiş, 12 Eylül 1980 darbesi ise neoliberal politikalara geçişi sağlayan 24 Ocak kararlarının uygulanması için gerekli siyasi ve sosyoekonomik zemini şekillendirmiştir.

1960 ve 1971 yıllarında işinsanlarının temsil ve yetki yapısını yakından etkileyen düzenlemelere gidilerek çatı kuruluşu olan Odalar Birliği altında sanayici gruplarla, ticari ve zirai gruplar arasındaki ayrışma derinleştirilmiş, bu süreç büyük sanayicilerle ordu ve bürokrasi arasındaki ilişkilerin yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. TÜSİAD, 1970’li yıllarda milli mutabakat hükümetlerinin kurulması yönünde sıklıkla çağrılar yapmış, hükümete teknokrat desteği verilmesine sıcak bakan bir tutum içinde olmuştur. 1979 yılında Ecevit hükümetine karşı seri ilanlar vererek karşı propagandanın sözcülüğünü yapan TÜSİAD, 1995 yılının sonlarında bu kez olası bir Refah Partili koalisyon hükümetinin önlenmesi amacıyla, gazetelere “Çağrı” başlığını taşıyan ilanlar vererek ANAP-DYP koalisyonuna açık destek vermiştir.⁷² Buna karşılık, ara rejim dönemlerinde cezalandırıldıklarına inanan ticari ve zirai gruplar oda örgütlerinin çatısı altında yarışmacı siyasal ortamda kazanımlarını ve sektörel konumlarını daha rahat koruyabileceklerini düşündüklerinden merkez sağ siyasi partilerle yakın ilişkiler geliştirmeye önem vermişlerdir. 1997 yılında 28 Şubat sürecinde döneminde Odalar Birliği yönetiminin ve Birlik başkanlığından gelen siyasi aktörlerin, TÜSİAD ve TİSK ile birlikte Refah-Yol hükümeti karşısı ortak platform içinde yer almasını da benzer dinamiklerle açıklamak mümkündür. İşinsanları örgütleri geliştirdikleri siyasal eğilimler paralelinde zaman zaman bir siyasal muhalefet gibi hareket edebilmişlerdir.⁷³

Sektörleri temsil eden işinsanı örgütleri arasında birbirlerine karşı çatışmacı bir eğilimin yerleşmesinde de ara rejim dönemlerinin belirleyici olduğu görülmektedir. İzlenen cezalandırıcı politikalar işinsanı grupları arasındaki ayrışmayı derinleştirdikçe işinsanı örgütlerinin yönetimleri arasında karşılıklı eleştiriler öne çıkmaya başlamış, bu tutum demokratik koşullarda da devam etmiştir. 1995 yılında kurulan Ekonomik ve Sosyal Konsey içinde neden TÜSİAD’a yer verilmediğini soran gazetecilere, dönemin TOBB Başkanının “TÜSİAD girerse, neden kanarya sevenler derneği girmesin?” yönündeki

72 Can Kıraç, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, s.250.

73 Mustafa Delican, “Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri: İşçi Sendikalarının Dünü, Bugünü”, *Journal of Social Policy Conferences*, S.51, Ekim 2010, s.39.

cevabı,⁷⁴ yine TÜSİAD'ın, 1993 yılında dönemin TOBB Başkanı Yalım Erez'e siyasi beyan vermek gibi gerekçelere dayanarak disiplin cezası vermesi,⁷⁵ normal dönemlerdeki çatışmacı ilişkilere örnek olarak verilebilir. Türkiye'de ara rejim dönemlerinin işinsanı örgütlerinin oluşumundan, işinsanı grupları arasındaki rekabeti yönlendirmeye, hukuki mevzuata kadar pek çok alanda belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum, işinsanı siyaset ve devlet ilişkilerinin kendi dinamikleri üzerinde konsolide olması sürecini üçüncü aktörlerin müdahaleleri nedeniyle sınırlamış ve gerek iş dünyası, gerekse siyasette çatışmacı eğilimlerin güç kazanmasına katkı sağlamıştır. Çatışmacı ilişkiler Türkiye'de siyasal otoritelerin işinsanı grupları üzerinde seçici politikalar izleyebilmelerini kolaylaştırmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Nokta

“Balmumcudan Dün 74 Tutuklu Tahliye Oldu”, *Akşam* 14 Kasım 1960.

“Bina ve Arazi Vergileri Kanunu MBK'nin İstedığı Şekilde Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* 22 Haziran 1961.

“Çankaya'daki Kucaklaşma: Sivilleşmeye Doğru”, *Nokta*, 14-20 Kasım 1983, s.47-50.

“Devlet Başkanı Dün Tacirlerle Konuştu”, *Cumhuriyet* 5 Temmuz 1960.

“Holdinglelerin Gündemindeki Adam Özal” *Nokta*, 3-9 Ekim 1983, S. 32, İstanbul, s.9-11.

“İstanbul Sanayi Odasındaki Suuistimaller 2 Milyar Lira”, *Cumhuriyet* 20 Eylül 1960.
Milliyet 1 Nisan 1995.

⁷⁴ *Milliyet* 1 Nisan 1995.

⁷⁵ “Patronlar Kapıştı”, *Cumhuriyet* 25 Aralık 1992; “Patronların kavgası Çıkar çatışması” *Cumhuriyet* 24 Aralık 1992; “TÜSİAD'ın Barış Güvercini Kafeste Kaldı”, *Cumhuriyet* 5 Kasım 1993.

- “Özal: Mahdut İş Çevreleri Tavsiyelerini Kendilerine Saklasınlar”, *Milliyet* 5 Aralık 1981.
- “Özel Sektör: Ekonomik Özgürlük Korunmalı”, *Milliyet* 4 Ağustos 1971.
- “Patronlar Kapıştı”, *Cumhuriyet* 25 Aralık 1992.
- “Patronların kavgası Çıkar çatışması” *Cumhuriyet* 24 Aralık 1992.
- “Sağda Yeni Parti Çalışması Başladı”, *Cumhuriyet* 4 Haziran 1983.
- “Ticaret Bakanı Dün Tacir ve Sanayicinin Dileklerini Dinledi”, *Cumhuriyet* 30 Temmuz 1960.
- “TUSİAD’ın Barış Güvercini Kafeste Kaldı”, *Cumhuriyet* 5 Kasım 1993.
- “Vergi Usul kanunlarının Değiştirilmesi İsteniyor”, *Cumhuriyet* 3 Şubat 1961.
- “Yazar: Ekonomide Bu Yıl Başarılı Olunamadı”, *Cumhuriyet* 24 Ağustos 1983.

2. Araştırma Eserler

- Alkan, Haluk: *Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve işadami örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Arat, Yeşim: “Politics and Big Business: Janus-Faced Link to the State”, *Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980. Turkish Experience*, Ed. Metin Heper, De Gruyter, New York, 1991, s. 135-147.
- Bakirtas, İbrahim, Sari, Ramazan and Koc, Suleyman: “Coup D’État and Economic Growth in Turkey: Evidence from ARDL Bounds Testing Procedure”, *Panoeconomicus*, C. 71, S. 1, 2024, s. 71-94.
- Barro, Robert J.: “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, C. 106, S. 2, 1991, s. 407-443.
- Bianchi, Robert: *Interest Groups and Political Development in Turkey*, Princeton Univ. Press, Princeton, 1984.
- Biglaiser, Glen: “Military Regimes, Neoliberal Restructuring, and Economic Development: Reassessing the Chilean Case.” *Studies In Comparative International Development*, C. 34, S. 1, 1999, s.3-26.
- Bjørnskov, Christian: *Coups and Economic Crises*, IFN Working Paper -1449, Stockholm, 2022.
- Buğra, Ayşe: *Devlet ve İşadamları*, Çev. Fikret Adaman, İletişim, İstanbul, İkinci Baskı, 1995.
- Delican, Mustafa: “Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri: İşçi Sendikalarının Dünü, Bugünü”, *Journal of Social Policy Conferences*, S.51, Ekim 2010, s.12-33.

- Eczacıbaşı, Nejat F.: *Kuşaktan Kuşağa*, N.Eczacıbaşı Vakfı Yayını, İstanbul, 1982.
- Frieden, Jeffrey A.: *Debt, Development, and Democracy: Modern Political Economy and Latin America*, Princeton University Press, Princeton, 1992.
- Gründler, Klaus: *Political Stability and Economic Prosperity: Are Coups Bad for Growth?*, Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik: Gender Economics, ZBW - Leibniz Information Centre for Economics, Hamburg 2020.
- Gülfidan, Şebnem: *Big Business and The State in Turkey: The Case of TUSİAD*, Boğaziçi University Press, İstanbul, 1993.
- Gürsel, Seyfettin: “1980’li Yıllar ve Sonrası”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 2-6.
- Heper, Metin: “The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey”, *Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience*, Ed. Metin Heper, De Gruyter, New York, 1991, ss. 163-176.
- Higgs, Robert: “Regime Uncertainty: Why the Great Depression Lasted So Long and Why Prosperity Resumed after the War”, *The Independent Review*, C. 1, S. 4, 1997, s. 561-590.
- Huntington, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, New Haven, 1968.
- İlgili Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Arasında Yapılan Toplantıların Bilançosu, TOBB, Ankara, 1963.
- İlgili Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Arasında Yapılan Önceki Toplantıların Bilançosu, TOBB, Ankara, 1964.
- Katırcıoğlu, Erol: “Türk ekonomisinde Merkez Çevre Gerilimi”, *Türkiye’de Toplumsal Değişim*, Yeni Yüzyıl, İstanbul, 1995, s.41-43.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan: *Türkiye Ekonomisi*, Remzi, İstanbul, Sekizinci Baskı, 1996.
- Keyder, Çağlar: *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim, İstanbul, Dördüncü Baskı, 1995.
- Kıraç, Can: *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 14 Baskı, 1996.
- Koç, Vehbi: *Hatıralarım Görüşlerim ve Öğütlerim (1973-1987)*, V.Koç Vakfı Yayını, İstanbul, 1987. s.50.
- Madencilik Reformu Kanun Tasarısı İle İlgili Görüş*, TOBB Yayını, Ankara, 1972.
- Malloy, James M.: “The Politics of Transition in Latin America”, *Authoritarians and Democrats*, ed. James M. Malloy and Mitchell A.Seligson, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1987, s.235-258.

- Murat Furtun’un (Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı) Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB Yayını, İstanbul 6-7 Eylül 1971.
- Olson, Mancur: *The Rise and Decline of Nations*, Yale University Press, New Haven, 1982.
- Ömer Beşe’nin (İzmir Ticaret Borsası Başkanı) Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB Yayını, İstanbul 6-7 Eylül 1971.
- Öztürk, Kazım: *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Raif Onger’in Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Açılış Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, TOBB, İstanbul 6-7 Eylül 1971.
- Santos, Cynthia Adrielle da Silva: “Alessandra Costa, Corporations and The Brazilian Civil-Military Dictatorship: The Editorials of Folha de S. Paulo Newspaper from A Historical Perspective”, *Cad. EBAPE.BR*, C. 20, S. 5, 2022, s. 688-707.
- Saybaşı, Kemali: “Türkiye’de Özel Teşebbüs ve Ekonomi Politikası”, *METU Studies in Development*, S.13, Güz 1976, s. 83-97.
- Saybaşı, Kemali: “Chambers of Commerce and Industry, Political Parties and Governments: A Comparative Analysis of the British and The Turkish Cases”, *METU Studies in Development*, S.11, Spring 1976, s. 117-133.
- Soysal, Ertuğrul: “Sanayimizin Hammadde Sorunları”, *Sayın Başbakan ve Bakanlar-Özel Sektör Toplantısı*, TOBB Yayını, Ankara, 1972, s. 13-16.
- Stallings, Barbara: “International Influence on Economic Policy: Debt, Stabilization, and Structural Reform”, *The Politics of Economic Adjustment: International Constraints, Distributive Politics, and the State*, Ed. Haggard and R. Kaufman, Princeton University Press, Princeton, 1992, s. 41-88.
- Şinasi Ertan’ın Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Konuşması, *Oda ve Borsa Başkanları Toplantısı Tutanağı*, İstanbul 6-7 Eylül 1971.
- Thyne, Clayton L. and Powell, Jonathan M.: “Coup d’etat or Coup d’Autocracy? How Coups Impact Democratization, 1950–2008”, *Foreign Policy Analysis*, C. 12, S. 2, 2014, s. 1–22.
- TOBB Başkanı Mehmet Yazar’ın 36. Genel Kurul Konuşması, *Başkanların Genel Kurul Konuşmaları Cilt I*, TOBB Yayını, Ankara, 2011.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Başbakanlık Yayını, Ankara, 1978.

Ünay, Sadık and Dilek, Şerif: “July 15: Political Economy of a Foiled Coup”, *Insight Turkey*, C. 18, S. 3, 2016, s. 205-231.

Yaşar, Selçuk: *Hayatım*, yy, İzmir, 1996.

1982 Yılı Çalışma Raporu, TÜSİAD Yayını, İstanbul.

